אזרחים או חיילים? אלימות מתנחלים בגדה המערבית

החל בפברואר 2024, ארצות הברית הטילה סדרת סנקציות חסרות תקדים המקושרות למתנחלים ישראלים בגדה המערבית עקב הפרות זכויות אדם. המהלך כלל שני סבבים של סנקציות נגד אדם המקורב אל השר לביטחון לאומי, המשויך למחנה הימין הקיצוני, שני ארגונים שגייסו כספים עבור מתנחלים אלימים, חמישה מתנחלים ושני מאחזים בלתי חוקיים.[1] דווח גם כי ממשל ביידן שוקל להטיל סנקציות על יחידה של צה"ל המורכבת מחיילים חרדים ודתיים לאומיים, ובהם גם מתנחלים המזוהים עם 'נוער הגבעות', שלפי קביעת ארה"ב, הפרה זכויות אדם בגדה המערבית.[2] גם בריטניה, האיחוד האירופי[3] וקנדה[4] הטילו בחודשים האחרונים סנקציות על מספר מתנחלים וקבוצות.

אף שמעשי אלימות בגדה המערבית אינם תופעה חדשה, בשנים האחרונות חלה עלייה חדה באלימות מתנחלים בעקבות מתקפת החמאס על ישראל ב-7 באוקטובר 2023. המתנחלים, השואבים עידוד מממשלת הימין הקיצוני של ישראל,[5] רואים במלחמה המתמשכת בעזה הזדמנות לקדם את האג'נדה שלהם ולאלץ את הפלסטינים לעזוב את כפריהם. לדברי הארגון הישראלי 'בצלם' העוקב אחר אלימות המתנחלים, מאז אוקטובר אילצו מתנחלים לפחות 18 קהילות פלסטיניות – יותר מ-1,000 בני אדם – להימלט מבתיהן.[6] לפי נתוני ארגון ACLED, בחודשים האחרונים חלה עלייה ניכרת באלימות המתנחלים, כולל תקריות בהן היו מעורבים מתנחלים חמושים. בעשורים האחרונים חולקו כלי נשק למספר ניכר של מתנחלים ישראלים, כביכול למטרת הגנה עצמית.[7] אף על פי כן, מקרים של שימוש בכלי נשק על ידי מתנחלים לא היו שכיחים בשנים האחרונות. אולם מאז ה-7 באוקטובר, חלה עלייה משמעותית במקרי אלימות מתנחלים שבהם היה מעורב שימוש בנשק. במהלך תקופה זו, נהרגו תשעה פלסטינים לא חמושים בידי מתנחלים ישראלים, ואילו חמישה נוספים נהרגו בידי מתנחלים או כוחות צה"ל שנכחו במקום.

מתנחלים חמושים פועלים בהיקפים משתנים, החל מאזרחים פרטיים המחזיקים בבעלותם אקדחים ועד לתושבי התנחלויות החברים בכיתות כוננות אזרחיות, או כאלה המשרתים כחיילים בגדודי הגנה מרחבית או כחיילים פשוטים. מחקר זה בוחן כל אחת מהקבוצות השונות של מתנחלים חמושים שהיו מעורבות באלימות נגד פלסטינים, בדגש על פעילותן מאז ה-7 באוקטובר. הנתונים של ACLED מלמדים כי המצב הביטחוני בגדה המערבית הופך בהדרגה למסוכן יותר ככל שיותר מתנחלים מתחמשים, וההבחנה בין המתנחלים לצבא מטשטשת. בעשורים האחרונים הפכה תנועת ההתנחלות מפלג קטן לתנועה בעלת נוכחות משמעותית בזרם המרכזי בישראל. חבריה ממלאים כיום תפקידים חשובים בממשלה ובצבא, והשפעתם הפוליטית הניכרת צפויה להוות מכשול רציני לכל מאמץ עתידי לכינון שלום עם הפלסטינים.

---

[1] סיימון לואיס, 'ארה"ב הטילה סנקציות על בן ברית של שר ישראלי ועל ארגונים שגייסו כספים למען מתנחלים,' רויטרס, 19 באפריל 2024

[2] זמן ישראל, 'ארה"ב מעכבת את ההחלטה על הטלת קנסות על יחידת נצח יהודה של צה"ל עקב הפרת זכויות בגדה המערבית,' 26 באפריל, 2024

[3] ג'ייקוב מגיד, 'בריטניה מצטרפת לאיחוד האירופי ונוקטת בסנקציות נגד הקבוצה הגזענית להב"ה ומתנחלים קיצונים,' זמן ישראל, 3 במאי, 2024

[4] אל ג'זירה, 'קנדה נוקטת בסנקציות נגד מתנחלים ישראלים לנוכח הזינוק בתקיפות נגד פלסטינים,' 16 במאי 2024

[5] יולנדה נל, 'חשש גובר בקרב פלסטינים לנוכח עלייה בתקיפות מצד מתנחלים ישראלים,' BBC News, 28 באוגוסט 2023

[6] בצלם, 'טרנספר בכוח של קהילות ומשפחות פלסטיניות מבודדות בשטח C בחסות הלחימה בעזה,' 17 באפריל, 2024

[7] אמנסטי אינטרנשיונל,'דוח אמנסטי אינטרנשיונל קורא לקבוצות פלסטיניות חמושות להפסיק את הרג האזרחים,' 11 ביולי 2002

מתנחלים חמושים וחדורי אידאולוגיה

לאחר כיבוש הגדה המערבית ב-1967, הוקמו בעמק הירדן ההתנחלויות הראשונות על ידי ממשלת ישראל בראשות העבודה על מנת שיהוו חיץ בטחוני במזרח המדינה.[8] ההתנחלויות שהוקמו במהלך העשור הראשון לכיבוש היו קהילות חקלאיות שאוכלסו בעיקר על ידי ציונים חילונים. במהלך כהונת ממשלת הליכוד בשנים 1977-1984, הגבירה ישראל את מדיניות ההתפשטות הטריטוריאלית שלה והקימה יותר מ-80 התנחלויות חדשות בגדה המערבית. רבות מההתנחלויות הללו הוקמו לאורך רכס ההרים המרכזי המשתרע מצפון לדרום, אזור המיושב בצפיפות על ידי פלסטינים. הן אוכלסו בעיקר על ידי ציונים דתיים שהיו מונעים על ידי מצוות יישוב ארץ ישראל, וישראל חתרה מפורשות לקטיעת הרצף הדמוגרפי של הפלסטינים וחיזוק נוכחותה ברחבי הגדה המערבית.[9] אף שקצב הקמת ההתנחלויות הואט בשנים שלאחר מכן – במיוחד לאחר החתימה על הסכם השלום בשנת 1992 – מאז 1996, הוקמו בגדה המערבית יותר מ-100 מאחזים בלתי חוקיים המאוכלסים באנשי ציונית דתית.[10] על פי הערכות, כ-500,000 ישראלים[11] מתגוררים כיום ב-147 התנחלויות ו-191 מאחזים בלתי חוקיים בשטח C של הגדה המערבית.[12] כמו כן, 10% משטח הגדה המערבית נמצאים בתוך הגבולות המוניציפליים של התנחלויות ישראליות, זאת לצד שטחים פתוחים נרחבים הנשלטים על ידי המועצות האזוריות של ההתנחלויות; בסך הכול מדובר בכ-40% מהשטח הכולל של הגדה המערבית.[13] נוכחותן והתפשטותן של ההתנחלויות בגדה המערבית ממשיכות להוות מקור עיקרי למתיחות, סכסוכים והתלקחויות של אלימות.

התנחלויות הממוקמות סביב אזורים פלסטיניים המאוכלסים בצפיפות, מגבירים את החששות הביטחוניים שכן הן עלולות להפוך למטרות פוטנציאליות לתקיפה מצד קבוצות פלסטיניות חמושות או מפגעים חמושים בודדים (*למידע נוסף, עיינו במחקר של ACLED העוסק ב*[*פעילותן של קבוצות פלסטיניות חמושות בגדה המערבית*]). על-פי נתוני ה-ACLED, קרוב ל-45 אזרחים מתנחלים נהרגו בגדה המערבית מאז תחילת איסוף הנתונים ב-2016; שלושה מהם נהרגו מאז ה-7 באוקטובר, 2023. כמו כן, קיומן של התנחלויות בעומק הגדה המערבית מחייב נוכחות משמעותית של כוחות הביטחון הישראליים במקום, על מנת להגן עליהן, דבר שמגביר את המתיחות ומביא לעימותים עם האוכלוסייה הפלסטינית. חשוב לציין שגם המתנחלים מבצעים תכופות מעשי אלימות כנגד פלסטינים, בייחוד מתנחלים המתגוררים בהתנחלויות בעומק הגדה המערבית המתאפיינות באידאולוגיה ציונית דתית. נפות רמאללה, שכם וחברון – בהן כמות ההתנחלויות האידאולוגיות והמאחזים הבלתי מורשים היא הגדולה ביותר[14] – הן גם המקומות שבהם מתרחשת הכמות הגדולה ביותר של אירועים אלימים, על פי נתונים שנאספו על ידי ACLED בגדה המערבית (*פרטים במפה שלהלן*).[15]

---

[8] זמן ישראל, 'יו"ר מפלגת העבודה: התנחלויות עמק הירדן מבטיחות ביטחון,' 19 באוקטובר 2017

[9] שאול אריאלי, 'התנחלויות בגדה המערבית,' הפורום למדיניות ישראל, 2022

[10] מאגר הנתונים בנושא התנחלויות של שלום עכשיו שותף עם ACLED בינואר 2021, ראו שלום עכשיו, 'רשימת התנחלויות', 2023

[11] Associated Press, 'אוכלוסיית המתנחלים בגדה המערבית גדלה בקרוב ל-3% בשנת 2023 – דו"ח,' 12 בפברואר 2024

[12] שלום עכשיו, 'אוכלוסייה בגדה המערבית,' 2024, נכון ל-27 במאי 2024

[13] בצלם, 'התנחלויות,' 16 בינואר 2019

[14] מאגר הנתונים בנושא התנחלויות של שלום עכשיו שותף עם ACLED בינואר 2021, ראו שלום עכשיו, 'רשימת התנחלויות', 2023

[15] למעט נפת אל-קודס במזרח ירושלים, שסופחה לישראל רשמית ואינה כפופה לחוק הצבאי.

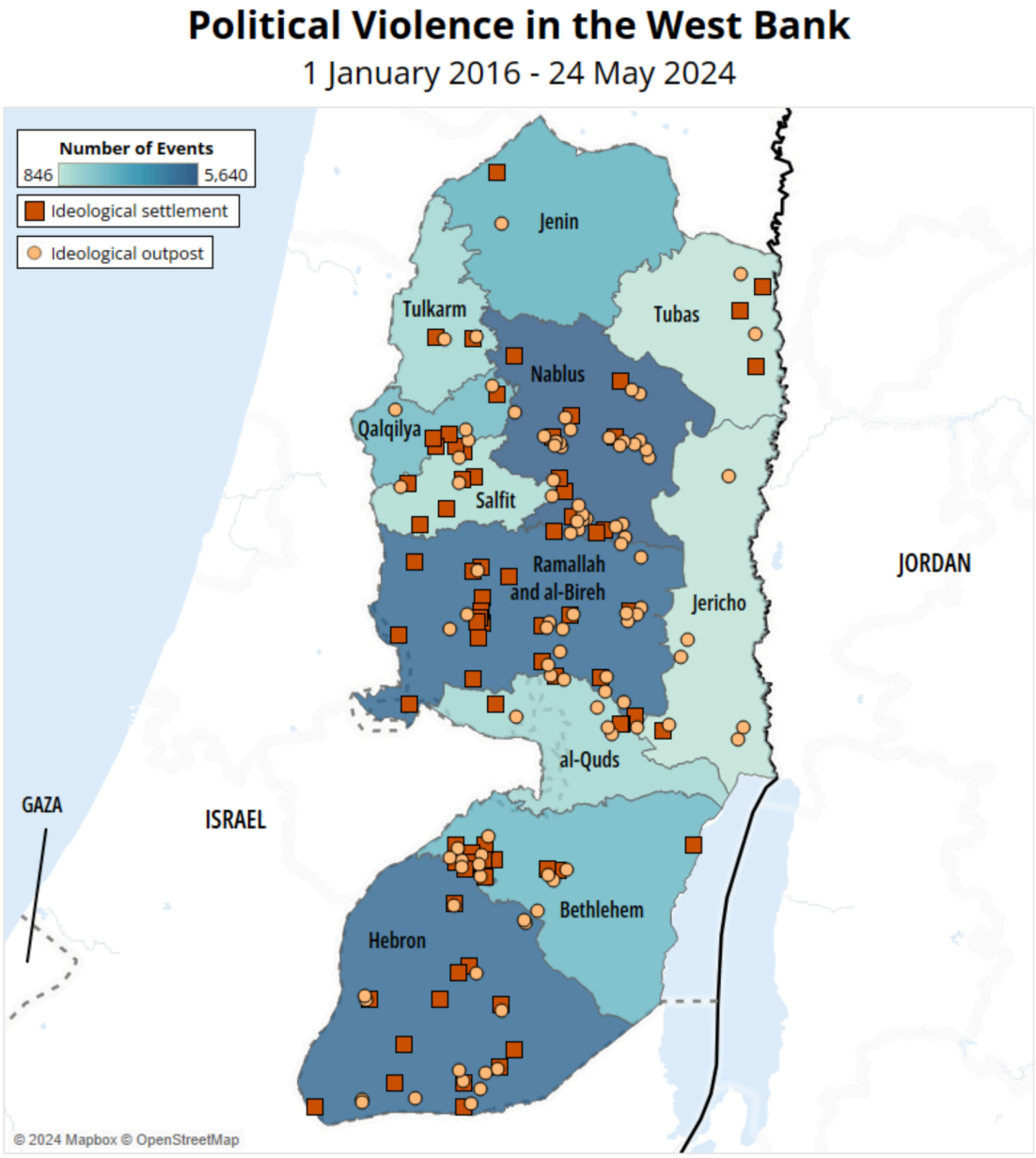

Source for data on outposts and settlements: Peace Now

מאז שהחל איסוף הנתונים ב-2016, תועדו על ידי ACLED למעלה מ-5,350 תקריות אלימות בגדה המערבית שבהן היו מעורבים מתנחלים. במשך השנים, פגעו מתנחלים הן בפלסטינים והן ברכושם בדרכים שונות. החל בהשלכת אבנים על פלסטינים, בתיהם ומכוניותיהם ועד לשריפת בתים, בתי עסק, חוות ונכסים פרטיים נוספים. הפלסטינים נתונים גם לפגיעות אחרות מצד מתנחלים, ובהן כריתת עצי זית, גרימת נזק לתשתיות מים וכן גניבה, הריגה והברחה של צאן באמצעים שונים, כמו רחפנים. אלימות המתנחלים כוללת גם הכאה, ובמקרים הקיצוניים ביותר, ירי והרג של אזרחים פלסטינים. האלימות היומיומית שבה נתקלים פלסטינים בגדה המערבית הגיעה

לשיאים חדשים מאז מתקפת ה-7 באוקטובר.[16] ברבעון האחרון של 2023, מתנחלים היו מעורבים ביותר מ-535 תקריות בגדה המערבית – הנתון הגבוה ביותר לרבעון שתועד באזור על ידי ACLED (*פרטים בגרף שלהלן*). על פי נתוני האו"ם, בקרוב למחצית מכלל מתקפות המתנחלים שתועדו ב-2023, נכחו במקום כוחות ישראלים שליוו את התוקפים או תמכו בהם באופן פעיל.[17]

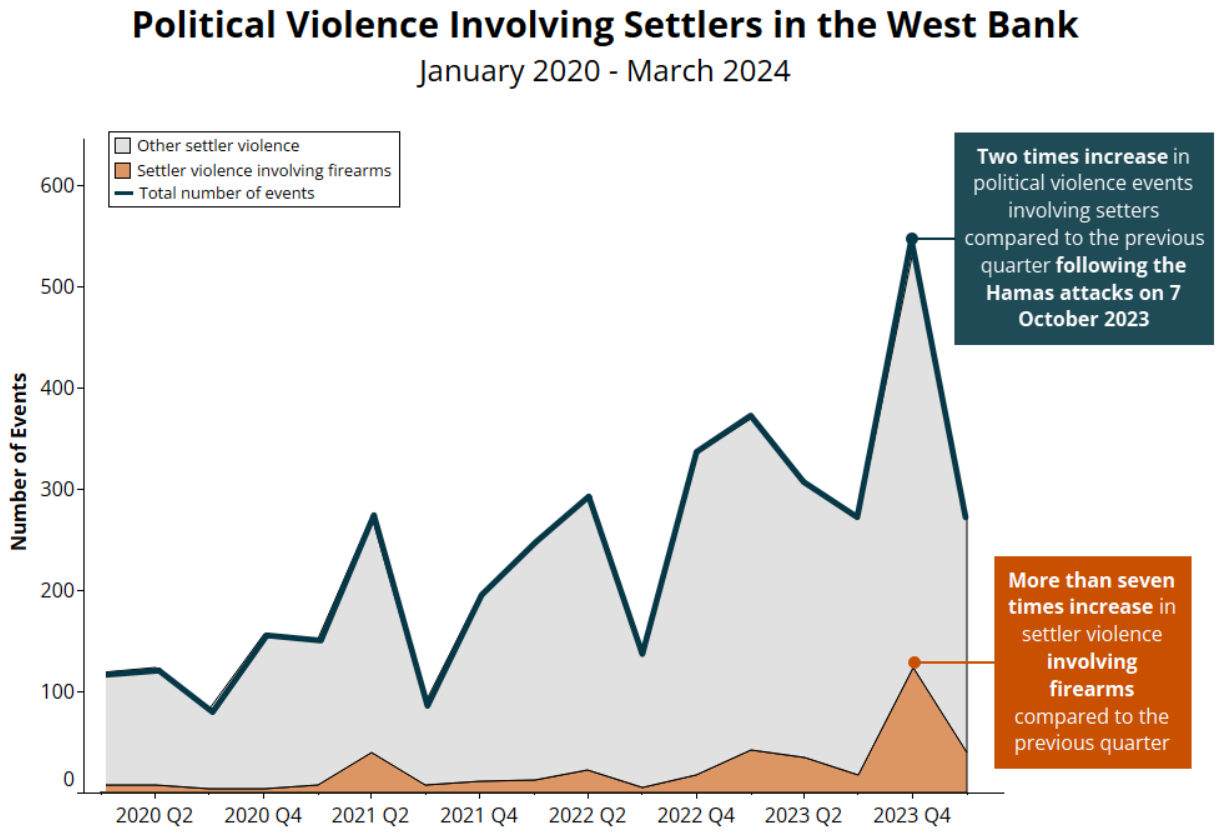

מספר מקרי האלימות מצד מתנחלים חמושים בלא קשר מדווח או גלוי לצה"ל או לכיתות הכוננות של ההתנחלויות, זינק אף הוא פי יותר משבעה במהלך תקופה זו בהשוואה לרבעון הקודם.[18] מאז ה-7 באוקטובר, מתנחלים ישראלים ביצעו קרוב ל-200 מעשי אלימות באמצעות נשק חם. בקרוב ל-50 מקרים נוספים שאירעו במהלך תקופה זו, מתנחלים חמושים איימו על פלסטינים והטרידו אותם בדרכים אחרות.

[16] זמן ישראל, 'לדברי ארגון מעקב, 2023 הייתה השנה האלימה ביותר מבחינת תקיפות מתנחלים בגדה המערבית,' 1 בינואר 2024

[17] הנציב העליון של האו"ם לזכויות אדם, 'מצב זכויות האדם בפלסטין ובשטחים ערבים כבושים אחרים,' 1 בפברואר 2024

[18] עם זאת, אי אפשר לשלול את האפשרות שלמתנחלים המעורבים היו קשרים בלתי מדווחים לכיתות כוננות או לצה"ל.

אחד האירועים הקטלניים ביותר היה תקיפה של הכפר קוסרה מצד קבוצת מתנחלים חמושים (שרובם[19] לא היו חברים בכיתות כוננות או שירותי כחיילי מילואים של צה"ל, לדברי גורמים רשמיים מישראל[20]) ב-11 באוקטובר, יומיים אחרי שמתנחלים איימו ברשתות החברתיות לנקום בפלסטינים בעקבות מתקפת החמאס. לאחר שניסו לפרוץ לבית שבו חסתה משפחה עם ילדים קטנים, פתחו המתנחלים באש והרגו שלושה שכנים שהגיעו למקום כדי לעזור.[21] אף שתקיפות המתנחלים פחתו בין ינואר למאי 2024 בהשוואה לשיא שנרשם ברבעון האחרון של 2023, אלימות המתנחלים נמשכת בלא הפוגה. במהלך ארבעה ימים באמצע אפריל, שבהם מתנחלים תקפו בנשק כעשרה כפרים בין רמאללה ושכם, הם הרגו לפחות שלושה ופצעו עשרות פלסטינים, לאחר שנער ישראלי מהתנחלות הוכרז כנעדר ולאחר מכן נמצא מת לאחר שהותקף על ידי פלסטיני.[22]

לפי המשרד לביטחון לאומי, לפני ה-7 באוקטובר כ-150,000 ישראלים, ובהם מתנחלים, החזיקו ברישיון לנשיאת כלי ירייה.[23] בעלות על נשק בהתנחלויות ישראליות גבוהה משמעותית מאשר בתוך גבולות ישראל, ו-86 מתוך 100 הערים עם האחוז הגבוה ביותר של בעלי רישיון לנשיאת כלי ירייה הן התנחלויות בגדה המערבית. לדוגמה, כשליש מהמבוגרים בהתנחלות אדורה שמצפון-מערב לחברון מחזיקים ברישיון לנשיאת כלי ירייה.[24] גם לפני מתקפת ה-7 באוקטובר, ממשלת ישראל תעדפה את גישת המתנחלים לכלי ירייה מכיוון שהם מתגוררים באזור בעל 'סיכון'.[25] אולם על פי דיווחים, מתקפת החמאס עוררה במתנחלים רבים אף יותר עניין מחודש בהשגת כלי נשק, ומטווחים ומרכזי הכשרה בהתנחלויות החלו לספק הכשרות פעמיים ביום.[26] השר לביטחון לאומי, איתמר בן גביר – מתנחל בעצמו – הקל משמעותית את התנאים להשגת נשק חם, ובין השאר אפשר לקיים ריאיון טלפוני עם מועמדים שעומדים בדרישות במקום לבצע הערכה פנים אל פנים.[27] במרץ 2024, הודיע בן גביר כי מאז ה-7 באוקטובר הונפקו 100,000 רישיונות נשק חדשים.[28] אף שלא ברור כמה מהרישיונות הללו הונפקו למתנחלים בגדה המערבית, סביר להניח שמספר האזרחים המתנחלים שבבעלותם כלי נשק עלה בחודשים האחרונים.

המלחמה בעזה, אשר מנוהלת על ידי ממשלת הימין הקיצוני של ישראל, אפשרה למתנחלים חמושים להגביר את האלימות נגד פלסטינים, ונרשמו עשרות תקריות שבהן הם איימו בנשק וירו בפלסטינים.[29] רבות מהתקריות הללו שבהן ירי קטלני, התרחשו בנוכחות חיילי צה"ל. אחד האירועים הדרמטיים ביותר התרחש ב-17 באוקטובר.

---

[19] עם זאת, דווח כי לפחות חבר אחד בכיתת כוננות של התנחלות הצטרף להמון ופתח בירי שגרם לפציעתו של גבר בן 28; מועצת זכויות האדם של האו"ם, 'התנחלויות ישראליות בשטחים הכבושים, כולל מזרח ירושלים, ובגולן הסורי הכבוש,' 1 בפברואר 2024

[20] נילו טבריזי ועמיתים, 'מתנחלים הרגו נער פלסטיני, כוחות ישראלים לא מנעו זאת,' Washington Post, 9 בינואר 2024

[21] זינה סייפי, בקי אנדרסון וכרים חאדר, 'הסכסוך בעזה גולש לגדה המערבית, לאחר שהתקפות מתנחלים ועימותים הביאו למותם של עשרות פלסטינים,' CNN, 19 באוקטובר 2023

[22] BBC News, 'פלסטיני נעצר בגין הרג נער ישראלי שהצית התפרעות מצד מתנחלים,' 22 באפריל 2024

[23] אהרון בוקסרמן וטליה מינסברג, 'זינוק בבעלות הפרטית על נשק בישראל לאחר מתקפות החמאס,' New York Times, 15 בדצמבר 2023

[24] ג'וש ברייגר, 'נתונים חדשים מראים כי אחוז בעלי הנשק בהתנחלויות בגדה המערבית הוא הגבוה ביותר,' הארץ, 30 בינואר 2024

[25] גילי כהן, 'מתנחלים יקבלו עדיפות בהליך לקבלת רישיון נשק,' הארץ, 14 באפריל 2011

[26] קלייר פארקר ואחרים, 'ישראל רוצה שאזרחיה יתחמשו. נרשם גידול חד בבקשות לרישיון נשק,' Washington Post, 9 בדצמבר 2023

[27] אהרון בוקסרמן וטליה מינסברג, 'זינוק בבעלות הפרטית על נשק בישראל לאחר מתקפות החמאס,' New York Times, 15 בדצמבר 2023

[28] רייצ'ל פינק, 'השר לביטחון לאומי של ישראל מהימין הקיצוני חוגג חלוקת 100 אלף רישיונות נשק מאז ה-7 באוקטובר,' הארץ, 19 במרץ 2024

[29] פיטר בומונט, 'האו"ם דורש לשים סוף לתמיכה של כוחות ישראלים בהתקפות של מתנחלים נגד פלסטינים בגדה המערבית,' The Guardian, 16 באפריל 2024

מתנחלים ירו למוות בפלסטיני (יתכן שביותר מאחד) שהיה בדרכו להלוויה מדרום לשכם, בזמן שחיילים ישראלים סיירו ברחוב.[30]

כיתות כוננות מעין-צבאיות בעלות סמכות אזורית

בנוסף למתנחלים חמושים הפועלים על דעת עצמם, מאז ה-7 באוקטובר דווח על עלייה באלימות מצד מתנחלים חמושים הלבושים במדי צבא. [31]כיתות הכוננות[32] של ההתנחלויות הן כוחות מעין-צבאיים המורכבים מאזרחים תושבי ההתנחלויות והמאחזים, אשר מקבלים הכשרה וציוד מצה"ל אך מתמנים על ידי ההתנחלויות.[33] לכיתות כוננות אזרחיות יש סמכות להשתמש בכוח ולבצע משימות שיטור אחרות כגון חיפוש ומעצרים. לפני אוקטובר 2023, העביר צה"ל להתנחלויות לפחות 2,600 כלי נשק צבאיים, אולם על פי הערכות, הנתונים האמתיים גבוהים יותר.[34] כוחות מעין-צבאיים אלה, שהוקמו לראשונה בהתנחלויות ב-1971, תוגברו מאז ה-7 באוקטובר. בחודשים העוקבים, חילק הצבא לכיתות הכוננות כמות ניכרת של כלי נשק ותחמושת, הכוללת אלפי אקדחים, רובי M-16 חצי-אוטומטיים ומקלעים.[35] בנוסף, מועצות אזוריות גייסו כספים מתורמים ברחבי העולם ורכשו מאות רובים נוספים עבור כיתות כוננות אזרחיות בתיאום עם צה"ל ועם המשרד לביטחון לאומי.[36]

אף שכיתות כוננות אזרחיות פועלות תחת פיקוד מרכז של צה"ל ואמורות לפעול רק למטרות הגנה במצבים מסכני חיים, לצה"ל אין שליטה מלאה על פעילויותיהן.[37] בשנים קודמות תועדו מקרי אלימות מצד חברי כיתות כוננות. למשל, בבעלותו של בר יוסף – מתנחל שארה"ב הטילה עליו סנקציות, אשר עמד בשנים האחרונות מאחורי מעשי אלימות חוזרים ונשנים כנגד פלסטינים[38] – היה רובה M-16 צה"לי מכיוון שהיה חבר בכיתת הכוננות של נווה צוף.[39]

בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר, חברי כיתות כוננות מנצלים את המצב במידה הולכת וגוברת ונוקטים באלימות כנגד פלסטינים באופן הרבה פחות מרוסן.[40] הם החלו ללבוש מדים של צה"ל,[41] דבר שמקשה לעתים קרובות על זיהוי התוקפים. ארגון זכויות האדם 'יש דין' הצביע על כך שלעתים קרובות, חברי כיתות כוננות הלבושים במדי צבא אינם נועלים נעליים צבאיות,[42] וסרטונים שפורסמו מראים כי הכוחות הללו לובשים מדים בסגנון צבאי שאינם

---

[30] זינה סייפי, בקי אנדרסון וכרים חאדר, 'הסכסוך בעזה גולש לגדה המערבית, לאחר שהתקפות מתנחלים ועימותים הביאו למותם של עשרות פלסטינים,' CNN, 19 באוקטובר, 2023

[31] כיתות הכוננות הוא שמן השגור אך כיום הן נקראות "מחלקות הגנה".

[32] אנאס אמברי, 'מתנחל ברובע הארמני קשור לקבוצה שעומדת מאחורי גירוש פלסטינים,' אל-ערבי אל-ג'דיד, 8 בדצמבר, 2023

[33] יש דין, 'המרחב הפרוע: העברת סמכויות שיטור וביטחון לרכזי ביטחון שוטף צבאיים בהתנחלויות ומאחזים,' 17 בספטמבר, 2014

[34] יניב קובוביץ, 'צה"ל לקח בשנים האחרונות את רוב כלי הנשק מעוטף עזה, וחימש את ההתנחלויות באלפים,' הארץ, 20 באוקטובר, 2023

[35] יניב קובוביץ, 'צה"ל בוחן תוכנית לחימוש התנחלויות בגדה המערבית בטילי נ"ט,' הארץ, 24 בינואר, 2024

[36] ג'רמי שרון, '300 רובים חולקו לכיתות כוננות אזרחיות בגדה המערבית,' זמן ישראל, 24 באוקטובר, 2023

[37] יניב קובוביץ, 'עם התמשכות המלחמה בעזה, מתנחלים ישראלים תוקפים פלסטינים ויוצרים מציאות חדשה בגדה המערבית,' הארץ, 13 בנובמבר, 2023

[38] זמן ישראל, 'מתנחלים שהוטלו עליהם סנקציות אמריקאיות עומדים מאחורי התקפות חוזרות ונשנות נגד פלסטינים וגירשו רבים מאדמתם,' 14 במרץ, 2024

[39] הגר שיזף, 'המתנחל שהופך את חיי הפלסטינים לגיהינום, כשהוא חמוש ברובי M-16 ובפריבילגיה יהודית,' הארץ, 7 באוגוסט, 2023

[40] גדעון לוי ואלכס ליבק, '18 קהילות רועים נעלמו מהנוף בגדה מתחילת המלחמה. האם זו תהיה הבאה?,' הארץ, 18 במאי, 2024

[41] גדעון לוי ואלכס ליבק, 'טרנספר בחסות המלחמה: ביקור בארץ ההפקר של מיליציות המתנחלים', הארץ, 18 בנובמבר, 2023

[42] יש דין, 'סיכום עונת המסיק 2023,' 1 בפברואר, 2024

זהים למדי צה"ל.[43] במקרים אחרים, פועלים חברי כיתות הכוננות בבגדים אזרחיים, כשהם נושאים כלי נשק צבאיים[44] כגון רובי M-16 של צה"ל שאינם זמינים לרכישה על ידי אזרחים.[45] כיתות כוננות נוהגות לעתים קרובות בכלי רכב עם צפירורים צהובים.[46] מאז ה-7 באוקטובר, ארגון ACLED דיווח על עשרות אירועים שבהם בוצעו מעשי אלימות על ידי מתנחלים במדים, שייתכן שהיו חברים בכיתות כוננות אזרחיות.

חלק מהאירועים הללו התרחשו באזורים שבהם קהילות הרועים ננטשו באופן מלא או חלקי מאז ה-7 באוקטובר. עיתונאים שדיווחו מאזור חברון, המהווה מזה זמן רב מוקד של אלימות מתנחלים ושבה ממוקמות שמונה מתוך 18 הקהילות שננטשו, טוענים שבפועל, כיתות הכוננות הן השולטות באזור.[47] תושבי הקהילות הקטנות הללו אולצו לעזוב לאחר מעשי אלימות חוזרים ונשנים: המתנחלים היו מגיעים בלילות, תכופות כשהם חמושים ולפעמים כשהם לבושי מדים, מטרידים אותם ומאיימים שיהרגו אותם אם לא יעזבו. לפי נתוני ACLED, יותר ממחצית מהתקריות שבהן כיתות כוננות היו מעורבות כנראה באלימות או באיומים באלימות, התרחשו בחברון שבה התושבים סובלים מאלימות גם מצד מתנחלים שהם חיילים במדים (*פרטים במפה שלהלן*).

[43] X, @basel_adra, 28 בינואר, 2024
[44] יו טיוב, @תרומות מגדל עוז, 'כיתת הכוננות של מגדל עוז,' 19 בדצמבר, 2023;
יו טיוב, @Rescuers without Borders, 'כיתת הכוננות של גבעת זאב,' YouTube, 19 בדצמבר, 2023
[45] ג'רמי שרון, '300 רובי סער מחולקים לכיתות כוננות אזרחיות בגדה המערבית,' זמן ישראל, 24 באוקטובר, 2023
[46] גדעון לוי ואלכס ליבק, 'טרנספר בחסות המלחמה: ביקור בארץ ההפקר של מיליציות המתנחלים,' הארץ, 18 בנובמבר, 2023
[47] גדעון לוי ואלכס ליבק, 'טרנספר בחסות המלחמה: ביקור בארץ ההפקר של מיליציות המתנחלים', הארץ, 18 בנובמבר, 2023

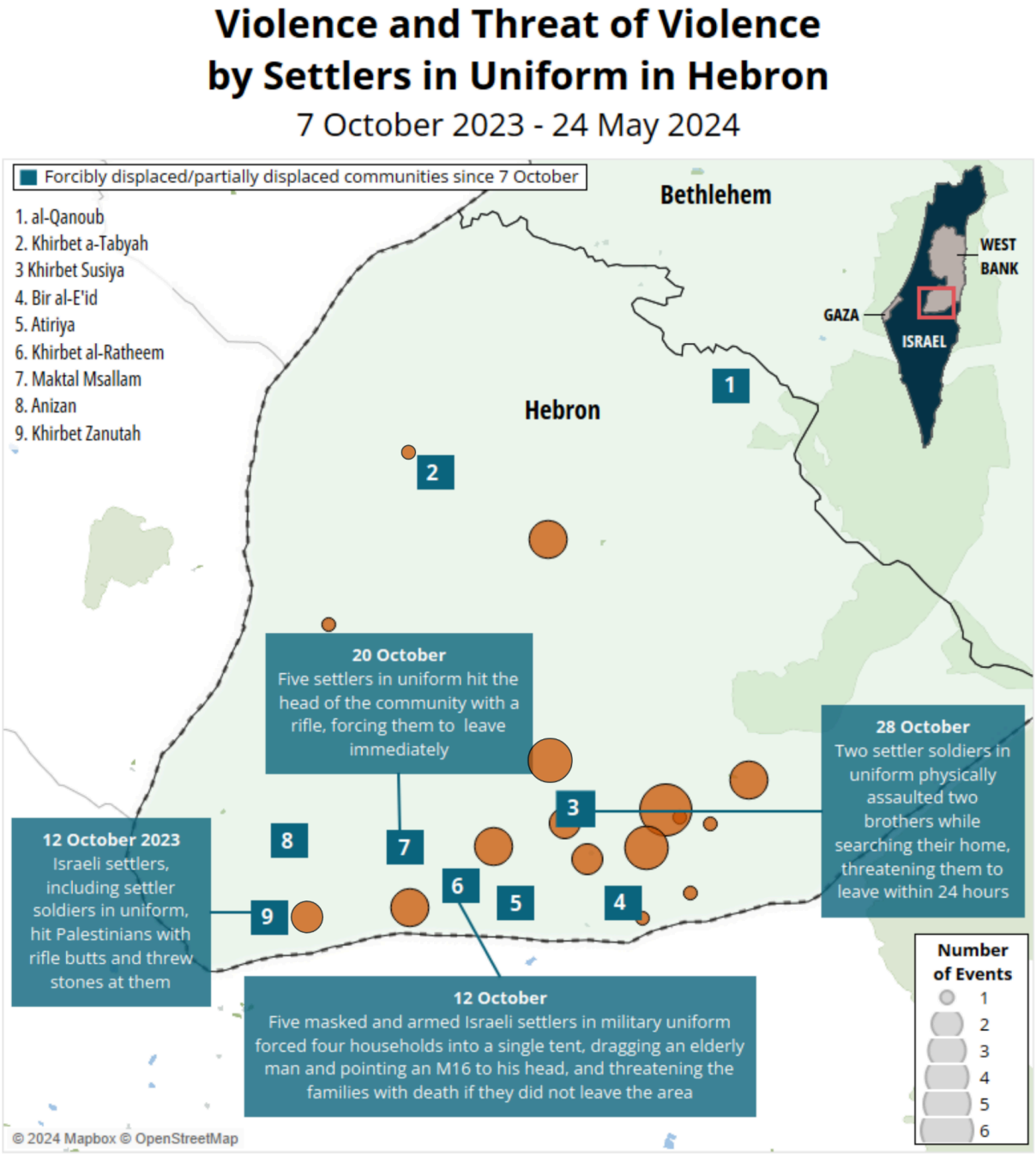

Source for data on forcible displacements of Palestinian communities: B'TSELEM

לדוגמה, בחירבת אל-רת'ים נעקרו מבתיהם 50 אנשים עקב התקפות חוזרות ונשנות של מתנחלים חמושים, שבחלק מהמקרים היו לבושים במדי צבא. במקרה אחר, חמישה מתנחלים חמושים, במדי צבא ורעולי פנים, אילצו דיירים של ארבעה משקי בית להיכנס לתוך אוהל יחיד, כשהם גוררים קשיש שלא היה מסוגל ללכת ומאיימים לירות בהם למוות אם לא יעזבו את האזור.[48] במקטל מסאלם, משפחה בת שמונה נפשות נעקרה מביתה לאחר

[48] Human Rights Watch, 'הגדה המערבית: ישראל אחראית לעלייה באלימות המתנחלים,' 17 באפריל 2024

שחמישה מתנחלים במדי צבא הכו ברובה את אב המשפחה בראשו ובפניו ואילצו את המשפחה לעזוב באותו יום.[49] מספר קהילות נוספות באזור, שעל-פי דיווחים, מצויות בסכנת עקירה עקב אלימות מתנחלים, סובלות ממעשי אלימות של כיתות כוננות. ב-12 בנובמבר, הגיעו לפחות שבעה אנשים רעולי פנים, חלקם במדים, לכפר ח'רבת טיראן. הם השחיתו מכוניות בעזרת אלות, רוקנו את מכלית המים של הקהילה, הורו לכל התושבים להיאסף באוהל אחד, ואיימו להרוג אותם אם לא יעזבו תוך 24 שעות.[50]

הגדודים הקיצוניים ביותר של צה"ל

בעקבות מתקפת החמאס, גדודי ההגנה המרחבית בגדה המערבית גויסו בהיקף נרחב באמצעות גיוס מילואים מזורז של למעלה מ-5,500 מתנחלים.[51] רעיון הקמת יחידות מילואים מקומיות או קהילתיות – יחידות הגנה מרחבית (*הגמ"ר*) – משקף אסטרטגיה ביטחונית ישראלית ארוכת שנים. מאז הקמתה, פועלת מדינת ישראל בהתאם לתפיסה שהיא נעדרת 'עומק אסטרטגי', בהיותה מדינה בעלת אוכלוסייה קטנה ומשאבים מוגבלים המוקפת בכוחות עוינים. בהתחשב בתנאים הללו, גיוס תושבי ההתנחלויות לגדודי ההגמ"ר נחשב לצעד הכרחי על מנת להתמודד עם המצב הביטחוני הנוכחי, משום שהוא מאפשר לכוחות הסדירים להתמקד בטיפול באתגרים הביטחוניים הרחבים יותר. מאז תחילת המלחמה בעזה, גדלו גדודי ההגנה המרחבית בגדה המערבית פי חמישה.[52] המטרה העיקרית של יחידות אלה היא להגן על התנחלויות וערים, לאחר שחטיבות לוחמות רבות של פיקוד מרכז הועברו לחזיתות בדרום ובצפון המדינה. אולם לאחר ששורות גדודי ההגמ"ר אוישו במקרים רבים במתנחלים מהימין הקיצוני, חלה עלייה ניכרת בהתנכלויות ובאלימות כנגד פלסטינים בחודשים הראשונים שאחרי ה-7 באוקטובר.[53]

עדויות מהשטח מצביעות על כך שמתנחלים שגויסו למילואים בגדה המערבית נוטים להשתמש באלימות יותר מאשר חיילי מילואים וחיילים סדירים אחרים. הם מעורבים לעתים קרובות באיומים ובאלימות כנגד פלסטינים ובהרס רכושם, ופועלים לפעמים ללא אישור מקדים מצה"ל.[54] מאחר שמתנחלים במילואים מאבטחים כעת את נקודות הביקורת – שהתרבו לאחר אירועי ה-7 באוקטובר – במקום חיילים סדירים ממקומות אחרים בישראל, חיי היומיום של הפלסטינים המתגוררים בקרבת התנחלויות ומאחזים הפכו קשים יותר, במיוחד בתקופה שמיד לאחר מתקפת החמאס.[55]

עקב מגבלות הדיווח, לא תמיד אפשר לזהות אילו יחידות של צה"ל היו מעורבות בתקרית מסוימת. אולם על-פי נתוני ACLED, מספרם הכולל של אירועים אלימים כנגד אזרחים שבהם היו מעורבים חיילים ישראלים הגיע לשיא של כל הזמנים ברבעון האחרון של 2023 – עם עלייה של פי שישה בהשוואה לרבעון שקדם לו (*פרטים בגרף שלהלן*). יתרה מזו, נרשם שיא במספר האירועים שבהם הצבא הישראלי השתמש בכוח קטלני והרג פלסטינים לא חמושים במהלך התפרעויות; בין אוקטובר לדצמבר 2023, נהרגו קרוב ל-110 פלסטינים במסגרת למעלה מ-90 תקריות.

---

[49] בצלם, 'טרנספר בכוח של קהילות ומשפחות פלסטיניות מבודדות בשטח C בחסות הלחימה בעזה,' 17 באפריל, 2024

[50] גדעון לוי ואלכס ליבק, 'טרנספר בחסות המלחמה: ביקור בארץ ההפקר של מיליציות המתנחלים', הארץ, 18 בנובמבר, 2023

[51] הגר שיזף, 'צה"ל גייס וחימש אלפי מתנחלים. העדויות על אלימות מטעמם נערמות,' הארץ, 17 בינואר, 2024

[52] הגר שיזף, 'צה"ל גייס וחימש אלפי מתנחלים. העדויות על אלימות מטעמם נערמות,' הארץ, 17 בינואר, 2024

[53] ג'ף ברומפיל, 'מתנחלים ישראלים מגינים על הגדה המערבית. הפלסטינים אומרים שהדבר מגביר את האלימות,' NPR, 19 בפברואר, 2024

[54] הגר שיזף, 'צה"ל גייס וחימש אלפי מתנחלים. העדויות על אלימות מטעמם נערמות,' הארץ, 17 בינואר, 2024

[55] אלינור בירדסלי, 'מתנחלים ישראלים מגבירים את המתקפות על חוות פלסטיניות ומרחיבים מאחזים בגדה המערבית,' NCPR, 23 במרץ, 2024

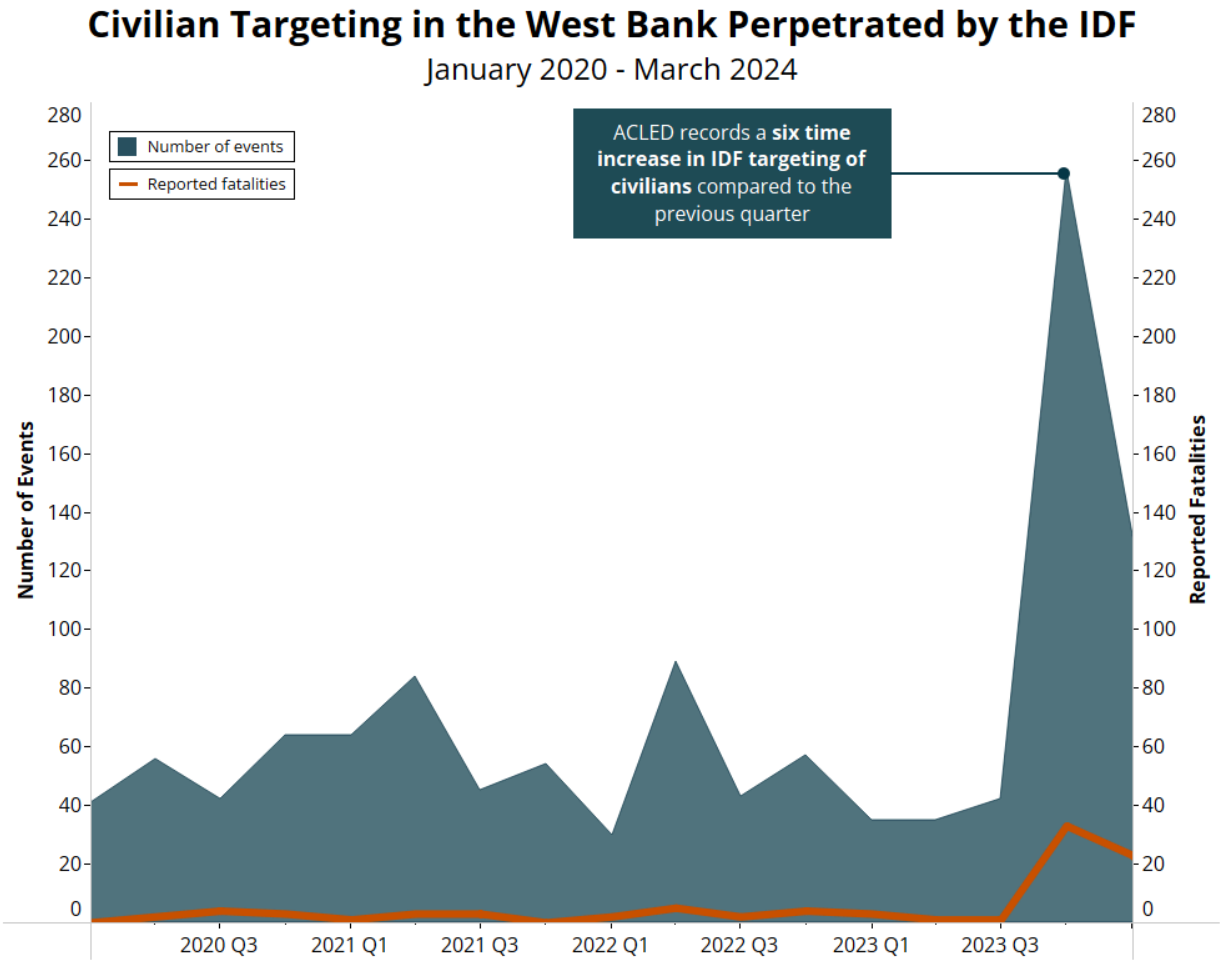

אף שנתונים אלה מעידים, בין השאר, על המתיחות הביטחונית הכללית השוררת בעקבות מתקפת החמאס, ישנם מספר דיווחים המתעדים מעורבות ישירה של גדודי הגמ"ר באלימות. לדוגמה, ב-16 באוקטובר 2023, מתנחלים מגדוד הגמ"ר ביצעו פעילות בלתי מאושרת בח'רבת סוסיא שמדרום לחברון, במהלכה הרסו מבנים וגידולים חקלאיים בבעלות פלסטינית.[56] תקרית נוספת אירעה באותו המקום ב-28 באוקטובר כשמתנחלים חמושים לובשי מדים הכו שני גברים לאחר שפשטו על בתיהם ואיימו להרוג אותם אם לא יעזבו. עדי ראייה טענו כי הגברים לובשי המדים היו שייכים לגדודי הגמ"ר.[57] בתקרית קטלנית אחרת, חייל המשרת בגדוד הגמ"ר הפועל ליד התנחלות אלעזר שמדרום לירושלים, ירה למוות בקשיש פלסטיני שלא היווה איום בעת שעבר בנקודת ביקורת.[58] ב-12 בנובמבר, נכנסו שני חיילי מילואים מגדודי הגמ"ר לבית ספר בא-תוואני ללא כל סיבה נראית לעין, קרעו דגל והטילו אימה על תושבי המקום.[59] ב-8 בדצמבר, 21 מתנחלים חיילי מילואים השייכים לגדוד הגמ"ר, פשטו על

[56] הגר שיזף, 'צה"ל גייס וחימש אלפי מתנחלים. העדויות על אלימות מטעמם נערמות,' הארץ, 17 בינואר 2024
[57] ג'רמי שרון, 'לנוכח אלימות והטרדה, מאות פלסטינים נמלטים מכפרים בגדה המערבית,' זמן ישראל, 16 בנובמבר 2023
[58] הגר שיזף וג'קי חורי, 'חייל מילואים ישראלי ירה למוות בפלסטיני בן 62 שלא היווה איום,' הארץ, 21 במרץ 2024
[59] ג'אנלוקה פקיאני, 'שני חיילי מילואים סולקו מהצבא לאחר שנכנסו לבית ספר פלסטיני,' זמן ישראל, 13 בנובמבר 2023

בתים רבים ועל בית הספר בכפר ח'לת אל-דבע וגרמו להם נזקים, תקפו באלימות חמישה פלסטינים[60] ובזזו כסף וחפצי ערך אחרים.[61]

בעקבות העלייה במעשי האלימות שבוצעו על ידי חיילים מגדודי הגמ"ר, ערך צה"ל מספר חקירות שבעקבותיהן הוגבל אזור הפעולה של הגדודים להתנחלויות בלבד. מספר החיילים בגדודי ההגמ"ר הופחת בהדרגה, ובמאי 2024 נותרו בגדודים 1,000 חיילים.[62] אולם בהינתן שמערכת היחסים הבעייתית בין המתנחלים לבין צה"ל בגדה המערבית התחילה כמה עשורים לפני המשבר הנוכחי, סביר להניח שתופעת האלימות של חיילים מתנחלים תימשך בדרך זו או אחרת.

לפני המשבר הנוכחי, פריסת שישה גדודי חי"ר בגדה המערבית אשר אוחדו במסגרת חטיבת כפיר ב-2005, נחשבה במשך זמן רב כדוגמה לטשטוש הגבולות שבין המתנחלים לחיילים. רבים מהחיילים בגדודים הללו, שהתמחו בפעולות התקוממות-נגד ולוחמה בשטח בנוי, הם מתנחלים או בוגרי בתי ספר דתיים. אחד הגדודים, נצח יהודה (לשעבר הנח"ל החרדי), הוקם כדי לספק מסגרת לחיילים חרדים ופועל לפי חוקים רבניים מחמירים. הגדוד גם קלט מתנחלים רבים מהמחנה הדתי-לאומי שהעדיפו לשרת בסביבה דתית זו, ובהם גם נוער גבעות – קבוצת השוליים הלוחמנית הקיצונית ביותר של תנועת ההתנחלות.[63] מאז הקמתה, הואשמה חטיבת כפיר לא פעם בהפרות זכויות אדם של פלסטינים. בתקרית הבולטת ביותר, חיילים מגדוד נצח יהודה היו אחראים למותו של עומר אסעד, פלסטיני-אמריקאי בן 78 שמת לאחר שהושאר אזוק בקור מקפיא בכפר ג'לג'יליא שמצפון לרמאללה בינואר 2022.[64] בינואר 2023, הועבר הגדוד לרמת הגולן, צעד שנתפס כניסיון לשכך את הביקורת הגוברת כנגד התנהלות צה"ל. מאז נפרס הגדוד גם ברצועת עזה.[65]

דוגמה נוספת לגיוס מתנחלים קיצוניים מנוער הגבעות לצה"ל בשנים האחרונות היא יחידת '*ספר המדבר*'. על-פי דיווחים, צה"ל גייס את המתנחלים הללו, שלחלקם יש תיקים פליליים, במאמץ מתואם עם מנהיגי התנחלויות "על מנת לנתב את האנרגיות שלהם באופן ממושמע וחוקי יותר."[66] חלק מהנערים הללו מגיעים ממאחזים בלתי חוקיים של רועי צאן שעמדו בחזית הפעילות האלימה בשנים האחרונות.[67] מאז הקמתו ב-2020, היה הגדוד מעורב במספר מקרים מתועדים של אלימות כנגד פלסטינים.[68] התקרית האחרונה אירעה ב-12 באוקטובר, כשחיילים מיחידת ספר המדבר התעללו בפלסטינים ובפעילים ישראלים; הם הפשיטו אותם, הכו אותם קשות, השתינו עליהם, כיבו סיגריות על גופם, וניסו לתקוף מינית את אחד הקרבנות.[69] עדי ראייה פלסטינים מהמאחזים הסמוכים זיהו כמה מהחיילים כנערי גבעות. בעקבות תקרית זו הפסיק צה"ל את פעילות היחידה.

---

[60] תנועת הסולידריות הבין-לאומית, 'מתנחלים/חיילים ישראלים חטפו פלסטיני, הרסו וגנבו רכוש בחלת א-דבע,' 8 בדצמבר, 2023

[61] הגר שיזף, 'צה"ל גייס וחימש אלפי מתנחלים. העדויות על אלימות מטעמם נערמות,' הארץ, 17 בינואר, 2024

[62] בר פלג, 'צה"ל צמצם מאוד את הכוחות שמאבטחים את ההתנחלויות בגדה,' הארץ, 1 במאי, 2024

[63] אנשיל פפר, 'זהו אחד הכשלונות האומללים, ההרסניים והאכזריים של ישראל,' הארץ, 17 בפברואר, 2022

[64] אל ג'זירה, 'כוחות ישראלים לא יועמדו לדין בגין מותו של פלסטיני-אמריקאי,' 14 ביוני, 2023

[65] אדלה סולימן וניהא מסיח, 'מהו הגדוד הישראלי נצח יהודה, ומדוע הוא עלול לעמוד בפני קיצוץ בסיוע האמריקני?,' Washington Post, 22 באפריל, 2024

[66] ג'רמי שרון, 'צה"ל מקפיא את פעילות יחידת 'נוער הגבעות' הקשורה לאלימות נגד פלסטינים,' זמן ישראל, 20 בדצמבר, 2023

[67] ג'רמי שרון, 'צה"ל מקפיא את פעילות יחידת 'נוער הגבעות' הקשורה לאלימות נגד פלסטינים,' זמן ישראל, 20 בדצמבר, 2023

[68] תורה שרדר ולוקה בריולה, 'מתנחלים קיצוניים בגדה המערבית דוחקים את הפלסטינים החוצה,' Spiegel, 1 בנובמבר' 2023

[69] הגר שיזף, 'סיגריות בוערות, מכות רצח וניסיון תקיפה מינית: מתנחלים וחיילים התעללו בפלסטינים,' הארץ, 21 באוקטובר, 2023

התקוות לשלום נגוזות לנוכח התגברות הטקטיקות התוקפניות

במצב הנוכחי, שבו מעשי אלימות מתבצעים על ידי קבוצות שונות – מתנחלים חמושים הפועלים על דעת עצמם אך תכופות בנוכחות חיילים; כיתות כוננות הלבושות לעתים קרובות במדי צבא; וחיילים מתנחלים – קשה יותר ויותר לדעת מי הוא מי. הגבולות בין המתנחלים לצבא הולכים ומיטשטשים, וההבדל בין תוקפים אזרחיים לבין גופים רשמיים של מדינת ישראל מטשטש אף יותר. בנוסף לטשטוש הגבולות הפיזיים בין מתנחלים לחיילים, הגבול בין צה"ל לבין המתנחלים מטשטש גם מבחינה תרבותית.[70] לדברי ארגון שוברים שתיקה – ארגון לא ממשלתי ישראלי שהוקם על ידי חיילים משוחררים – ראיונות שנערכו עם למעלה מ-1,000 חיילים מלמדים על "היחסים ההדוקים" בין צה"ל לבין המתנחלים.[71] יחידות רבות של צה"ל מוצבות בתוך התנחלויות או בסמוך אליהן, והמתנחלים נוהגים באופן קבוע לארח חיילים בבתיהם, לספק להם מזון, חטיפים ושתייה חמה, ולחגוג ביחד את השבת. במקרים רבים, הם הופכים למעין משפחה עבור החיילים.[72] עדויות של חיילים משוחררים רבים מצביעות על כך שמתנחלים משתמשים בקשרים אישיים כדי לקדם את האידאולוגיה הפוליטית שלהם ומעודדים חיילים להקשיח את יחסם כלפי הפלסטינים ולנהוג בסלחנות כלפי הפרות חוק של מתנחלים. יתר על כן, באמצעות רכזי ביטחון שוטף צבאי בהתנחלויות, המתנחלים משפיעים באופן פעיל על המדיניות המבצעית של צה"ל בכך שהם מספקים הנחיות בנוגע להתנחלויות, כמו הגדרת הטריטוריה שלהן. הם גם קובעים לאילו אזורים אסור לפלסטינים להיכנס, משתתפים בתהליכי קבלת החלטות, ולעתים אף נותנים פקודות לחיילים.[73]

בנוסף להשפעת המיליטריזציה הגוברת של המתנחלים, ממשלת ישראל הנוכחית – המורכבת מקואליציה הכוללת מתנחלים כמו בן גביר וסמוטריץ' – יזמה מדיניות שנועדה לשנות את המנגנון הביטחוני בגדה המערבית. אחד השינויים המהותיים הוא העברת הסמכות על המנהל האזרחי מפיקוד מרכז של צה"ל למשרד האוצר בראשותו של סמוטריץ'. שינוי זה יפחית את יכולתו של המנהל האזרחי לשמש כלי יעיל הפועל באמצעות עצמה רכה, שגילם לאורך השנים תפקיד חיוני בתיאום עם הרשות הפלסטינית בכל הנוגע להיבטים המנהליים של חיי הפלסטינים בשטחי C ו-B שבהם אין לרשות הפלסטינית שליטה מנהלית או ביטחונית. גישה זו מנוגדת לאחדות הפיקוד שממנה נהנה פיקוד מרכז בגדה המערבית לאורך שנים רבות.

נוסף על כך, הקואליציה הנוכחית מתכננת להכפיף את משמר הגבול בגדה המערבית למשרד לביטחון לאומי בראשות בן גביר. צעד שכזה ינתק את הקישור המבצעי של משמר הגבול עם פיקוד מרכז ויפגע במבנה הפיקודי המאוחד אשר חיוני לצורך תיאום הפעולות הביטחוניות בגדה המערבית. בטווח הארוך, יכולות להיות לכך השלכות על הגיוס, הדוקטרינה והפעילות המבצעית הכוללת של יחידות משמר הגבול בגדה המערבית. צעדים אלה מאיימים לערער עוד יותר את מנגנוני הביטחון הקיימים, המשחקים תפקיד חיוני בניהול המתיחות ובשמירה על הסטטוס קוו בגדה המערבית מאז 1967.

למעלה מעשור, משקיפים רבים סברו כי פתרון שתי המדינות אינו מעשי בשל עובדות שנקבעו בשטח עקב הרחבת ההתנחלויות. ואולם, לנוכח ההיקף חסר התקדים של האלימות המתמשכת, ממשלות ואנליסטים רבים השתכנעו כי הכרחי להחיות את חזון שתי המדינות.[74] רעיון שתי המדינות חזר אפוא לתמונה – לפחות בשיח

---

[70] יגיל לוי, 'הצבא הישראלי: שבוי בידי הקהילה הדתית,' Middle East Policy, 2011

[71] שוברים שתיקה, 'נייר עמדה על השפעת היחסים בין מתנחלים לבין חיילי צה"ל בגדה המערבית,' 2016

[72] ג'ונתן קוק, 'שוברים את השתיקה סביב הכיבוש הישראלי של חברון,' The National, 8 באוקטובר 2018

[73] שוברים שתיקה, 'הפיקוד העליון: השפעת המתנחלים על התנהלות צה"ל בגדה המערבית,' 2017

[74] המועצה האירופית, 'מסקנות המועצה האירופית על המזרח התיכון, 26 באוקטובר 2023,' 26 באוקטובר 2023; כריסטינה פשין, 'למדינות המפרץ יש את הכוח להחיות את פתרון שתי המדינות,' צ'טהאם האוס, 21 במרץ 2024; מרטין אינדיק, 'התחייה המוזרה של פתרון שתי המדינות,' Foreign Affairs, 20 בפברואר 2024; לאוני צ'או-פונג, 'פתרון שתי המדינות: הניסיון החדש של ביידן לפתור את הסכסוך בין ישראל לעזה,' The Guardian, 10 בפברואר 2024

הבינלאומי, והוא תופס מקום מרכזי בכל הדיונים הבינלאומיים אודות 'היום שאחרי' תום המלחמה בעזה. עם זאת, מאחר שהישרדותה של ממשלת נתניהו תלויה במידה רבה בגורמים מהימין הקיצוני הדתי, ולנוכח העובדה שאין בישראל תמיכה ציבורית ברעיון של הקמת מדינה פלסטינית,[75] ייתכן שלא תהיה אפשרות לעבור בעתיד הקרוב ממצב הלחימה הנוכחי לתוכנית בת-קיימא לחידוש שיחות שלום.

אף על פי כן, מתקפת החמאס הראתה כי אסטרטגיית 'ניהול הסכסוך' אינה מבטיחה את ביטחונם של אזרחי ישראל, וייתכן שבעתיד תהיה הכרה בכך שהמצב הנוכחי, הכיבוש, אינו בר-קיימא.[76] סביר להניח שפשרה עתידית מכל סוג יחייב שינויים פוליטיים, עליית מנהיגות חדשה בשני הצדדים, ולחץ חיצוני חזק מצד ארה"ב. אולם גם אם התסריט האופטימי של חידוש שיחות השלום יתממש בנקודה כלשהי בעתיד, ההתפתחויות הנוכחיות מצביעות על כך שיציאה מהשטחים ופינוי של לפחות 200 אלף מתנחלים אידאולוגיים המתגוררים עמוק בתוך הגדה המערבית, יהוו אתגר רציני עבור ממשלת ישראל. סביר להניח שתנועת ההתנחלות, שהשפעתה הולכת וגוברת ואשר מורכבת מאוכלוסייה מחומשת היטב, תתנגד לממשלה, ואין לשלול אף את האפשרות של מלחמת אזרחים.[77] בינתיים, ימשיכו הפלסטינים בגדה המערבית לסבול מאלימות המתנחלים, המגלים יותר ויותר תעוזה ונהנים מקשרים הדוקים עם הממשלה והצבא.

[75] איאן פרמטר, 'הסכסוך הישראלי-פלסטיני: האם פתרון שתי המדינות מת?,' The Conversation, 28 בינואר 2024
[76] אלון פנקס, 'פתרון של שתי מדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו בר-קיימא כעת,' הארץ, 16 בנובמבר 2023
[77] דיוויד איגנייסס, 'בגדה המערבית ראיתי כי השלום יחייב עימות עם ישראל,' Washington Post, 16 בדצמבר 2023